

“LEVANT: AKDENİZ’DE İHTİŞAM VE FELAKETLER” ESERİ BAĞLAMINDA KIBRIS’IN GELECEK VİZYONUNA DAİR DEĞERLENDİRME

Nevnihal ERDOĞAN¹

Makale Bilgisi

DOI: 10.35379/cusosbil.768284

Makale Geçmişi:

Geliş 11.07.2020

Kabul 10.10.2022

Anahtar Kelimeler:

Küresel Kentler,

Doğu Akdeniz Bölgesi,

Kıbrıs,

Mimarlık,

Levant

ÖZ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz’in ortasında Türkiye, Mısır, Suriye, İsrail ve Yunanistan’la çevrelenmiş çok önemli bir odak noktasında, tarih boyunca büyük stratejik öneme haiz olmuş büyük bir adadır. 21.yüzyılın ilk on yıllarını kapsayan dönem içerisinde dünyayı saran petrol savaşları dolayısıyla; söz konusu ticari metanın erişim yollarının ortasında bulunan Kıbrıs Adası’nın sadece stratejik önemi artmamış; ada açıklarında keşfedilen yeni ve zengin, doğal gaz ve petrol yatakları dolayısıyla bölge yeni bir uluslararası gerilim için çok boyutlu bir aday haline gelmiştir. Kıbrıs’ın gelecek on yıllar boyunca büyük bir ekonomik, sosyal, siyasal, ticari ve ekonomik inkişafın ve dinamizmin odak noktası olarak yükseleceği artık kesinlik arz eden bir durumdur. Gelecekteki bu ticari, siyasi ve sosyal yükselişin hangi şekilde tecelli edeceği hakkında geniş görüşlülük sahibi olmak için bölgenin önceki yüzyıllarda yükselen merkezlerinin serüvenlerini ayrıntılı bir şekilde incelemekte fayda vardır. Bu anlamda İngiliz tarihçi ve yazar Philip Mansel’in Türkçe’ye kazandırılan “Levant: Akdeniz’de İhtişam ve Felaketler” kitabının son derecede ayrıntılı ve nitelikli, sosyolojik ve siyasal analizlerle bölgeyi derinlemesine incelediğini görmekteyiz. Levant kitabı doğrudan doğruya Kıbrıs’ı ele alan bir inceleme kitabıdır. Kıbrıs’ı çevreleyen büyük Levant kentlerinin yükseliş ve düşüşünü ufuk açıcı bir şekilde sosyolojik tarih ve şehircilik açısından ele almıştır. Doğu Akdeniz’de geçmişte neler olduğunu anlatarak gelecekte neler olacağına dair de önemli fikirler vermektedir.

ASSESSMENT OF THE FUTURE VISION OF CYPRUS IN THE CONTEXT OF THE WORK “LEVANT: SPLENDOR AND DISASTERS IN THE MEDITERRANEAN”

Article Info

DOI: 10.35379/cusosbil.768284

Article History:

Received 11.07.2020

Accepted 10.10.2022

Keywords:

Global Cities,

Eastern Mediterranean Region,

Cyprus,

Architecture,

Urbanism

ABSTRACT

Cyprus is large in the middle of the eastern Mediterranean surrounded by Turkey, Egypt, Syria, Israel and Greece, at a very important focal point, which has been of great strategic importance throughout history. 21.covering the first decade of the century that has swept the world the during the period of the oil wars, hence located in the middle of the access road of commercial goods in question, the strategic importance of the island of Cyprus are not increased; discovered off the coast of the island of new and rich, multidimensional natural gas and oil deposits in the region has thus become a candidate for a new international tension. Cyprus will rise as the focal point of great economic, social, political, commercial and economic development and dynamism in the coming decades. In order to have a vision of how this future commercial, political and social rise will be manifested, it is useful to examine the adventures of the rising centers of the region in the previous centuries in detail. In this sense, we see that the book “Levant: Splendor and Disasters in the Mediterranean” by the British historian and writer Philip Mansel, brought to Turkish, examines the region in depth with extremely detailed and qualified, sociological and political analysis. The book of the Levant is a review book that deals directly with Cyprus. He has dealt with the rise and fall of the great Levant cities surrounding Cyprus in a seminal way from the point of view of sociological history and urbanism. By telling what has happened in the past in the Eastern Mediterranean, it also gives important ideas about what will happen in the future.

¹Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü, nevtrakya@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2259-3962
Alıntılanak için/Cite as: Erdoğan, N. (2022), “Levant: Akdeniz’de İhtişam Ve Felaketler” Eseri Bağlamında Kıbrıs’ın Gelecek Vizyonuna Dair Değerlendirme, 31 (2), 338-347.

GİRİŞ

Doğu Akdeniz'e dair ekonomik, siyasi ve sosyal meseleler sık sık dünya gündeminin odak noktasına oturmaktadır. Güneyinde Mısır, doğusunda Suriye, İsrail ve Filistin, Kuzeyinde ise Yunanistan ve Türkiye'nin bulunduğu Doğu Akdeniz sularının tam ortasında bir ülke büyüklüğünde Kıbrıs adası yer alır. Sadece bu özellik bile Kıbrıs'ın stratejik önemini betimlemek için yeterliyken, son dönemde keşfedilen zengin doğal gaz ve petrol rezervleri dolayısıyla sadece Akdeniz'i çevreleyen ülkelerin değil, okyanus ötesi ülkelerin de bölgeye ilgisi artmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz bölgesindeki sorunsallara bir de Libya'da cereyan eden olaylar ve çatışmalar eklenmiştir ki mesele giderek çok boyutlu, ehemmiyetli ve daha da karmaşık bir hal almıştır.

Günümüz jeo-politik ortamında Doğu Akdeniz ve "Levant" ziyadesiyle ön plana çıkmış gözükmektedir. Levant'ın odak noktası olarak değerlendirebileceğimiz Kıbrıs Adası bu bağlamda çelişki ve çekişmelerin tam orta yerinde bulunmaktadır. Bundan dolayı Doğu Akdeniz ve Kıbrıs konularında nitelikli analizler yapabilmek için bölgenin bütününe ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve kentsel gelişme süreçleri açısından incelemekte büyük yarar vardır. Tarihiçi Philip Mansel'in Levant² kitabı bu konudaki tarihsel gelişimi ayrıntılı bir şekilde ele alması dolayısıyla önemli bilgiler sunmaktadır.

Makalede tarihiçi Philip Mansel'in, bölgenin tarihsel gelişimine yönelik yapmış olduğu nitelikli inceleme kitabında yer alan Levant kentleri önce tarihi-siyasi, mimari ve kentsel bağlamda ele alınmıştır. Bu donelere dayanarak ve Levant kentlerinin özelliklerinden çıkarsamalarda bulunarak; Kıbrıs adası özelinde tarihi ve çağdaş dönemlerle bağlantı kurarak mevcut siyasi ve jeopolitik gelişmelerin analiz edilmesi ve bu sayede Kıbrıs'ın Levant bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Bu makalede ele alınan temaların önemi; Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'in günümüz dünya siyasetinde daha fazla öne çıkması nedeniyle "Levant" olarak adlandırılan bu bölgenin tarihsel önemini irdelenmesinden ileri gelmektedir. "Levant" olarak adlandırılan söz konusu bölgenin tarihsel kentlerinin tüm özelliklerini Kıbrıs'ın fazlasıyla barındırdığını ortaya koymak ve geçmişteki Levant kentlerinin, bugünün küresel kentlerin öncülleri olduğu tespitinden yola çıkarak 21. yüzyıl Kıbrıs'ına özgü bir vizyon öngörmek, küreselleşen yeni dünyada Kıbrıs'ın potansiyellerinin ne olabileceğini tartışmak ve Türkiye'nin izlemekte olduğu reel politik için kaynaklar ortaya koymak makalenin temel gayelerindedir.

Kıbrıs bu dinamikler ve potansiyellerle dolu üçgenin tam ortasında yer almaktadır ve bu üç şehrin taşıdığı özelliklerin tümünü ve daha fazlasını barındırmaktadır. Köklü bir tarih, kozmopolit yaşam kültürü, jeopolitik konum, Batılı hayat tarzı, İngilizce, Türkçe ve Çağdaş Yunanca dillerinin konuşulması, hareketli bir turizme sahip olması, muhtelif çatışma ve çekişmelerin ortasında olsa da cazibesini koruması, yenilikçi toplum yapısı, yeni keşfedilen doğal kaynaklar ve özgürlüğe açık bir sosyal yapı Kıbrıs'ı geleceğin Levant kentleri arasına aday yapmaktadır

Hâlihazırda uluslararası dış politika anlamında statüsü tam olarak vuzuha kavuşmamış Kıbrıs'ın gelecek yıllar boyunca büyük bir ekonomik, sosyal, siyasi, ticari ve ekonomik inkişafın ve dinamizmin odak noktası olarak yükseleceği artık kesinlik arz eden bir durumdur.

Gelecekteki bu ticari, siyasi ve sosyal yükselişin hangi şekilde tecelli edeceği hakkında vizyon sahibi olmak için bölgenin önceki yüzyıllarda yükselen merkezlerinin serüvenlerini ayrıntılı bir şekilde incelemekte fayda vardır. Bu anlamda konuya yaklaşım gösterdiğimizde Philip Mansel tarafından kaleme alınmış "Levant: Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler" kitabının son derecede ayrıntılı ve nitelikli, sosyolojik ve siyasi analizlerle bölgeyi derinlemesine incelediğini görmekteyiz. "Levant" kitabı doğrudan doğruya Kıbrıs'ı ele alan bir inceleme kitabı olmamakla beraber; Kıbrıs'ı çevreleyen büyük Levant kentlerinin yükseliş ve düşüşünü ufuk açıcı bir şekilde sosyoloji, tarih ve şehircilik açısından ele aldığı için Doğu Akdeniz'de geçmişte neler olduğunu anlatarak gelecekte neler olacağına dair de önemli fikirler vermektedir (Mansel, 2011).

Osmanlı'da Levant kentleri; birlikte yaşayabilme sihrini bulmuş, iş anlaşmaları ideallerden önce gelmiş, kentin ihtiyaçları milliyetçiliğin daima önünde olmuştur (Mansel, 2011). Bu özellikler ile Levant kentlerinin günümüzün küreselleşen kentlerinin öncülleri olduğunu söyleyebiliriz.

Saray ve hanedan tarihçisi olan Philip Mansel'in *Levant-Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler* isimli eserinde tarihsel olaylardan çok Levant kentleri ana konu olmuştur. Eserde, ağırlıklı Doğu ve Batı kültürünü harmanlayan sosyal, kültürel, ticari ve politik hayatların yaşandığı dinamik ve bütün dünya ülkelerini etkileyen Levant'ın mimari gelişimi ve kent ortamlarının arka planındaki tarihsel perspektifi sunulmuştur. Bu bilginin günümüzdeki kent ve siyaset sorunsallarını anlamak, değerlendirmek, yorumlamak ve yeni sentezlere ulaşmak için geniş bir bakış açısı sağladığı aşikârdır.

² Mansel, P., (2011), *Levant- Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler*, Çeviren:Nigar Alemdar, Everest Yayınları.

Bu tespitlerde de görüldüğü gibi kitap, bölgede ticaretin ve İskenderiye, Beyrut, İzmir gibi önemli Levant şehirlerinin yükselişi ve düşüşü, uluslararası dengelerin ve ilişkilerin gelişimi, bölge şehirlerinin ve mimarisinin dönüşümü açısından perspektif verici mahiyettedir. Bu bağlamda, söz konusu eserin nitelikli analizi Kıbrıs'ı da yakından ilgilendirmektedir. Makalede, bu analizlerden yola çıkarak; bu kitap incelenmiş ve bölgenin tam odak noktasında bulunan Kıbrıs'ın yeni gelişen konseptte geleceğe dair vizyonları tartışılmıştır. Levant'ın ortak özellikleri ve farklı yönleri açıklanmıştır. Doğu Akdeniz'in tarih boyunca üç temel limanı olan İzmir (Smyrna), İskenderiye ve Beyrut'un Levanten özellikleriyle sosyal, ekonomik ve kültürel ortamları irdelenmiştir.

Günümüz küreselleşen dünyasındaki petrol odaklı büyük kentlerin yani, Doha, Dubai, Kuveyt, Ed-Dammam, Abu Dabi, Bakü gibi büyük merkezlerin 19. yüzyıldaki versiyonları olarak görebileceğimiz Levant şehirleri dünya ticaretinin büyük oranda Akdeniz havzasında gerçekleştiği dönemlerin yükselen yıldızlarıydılar. Kuşkusuz söz konusu ticari yükseliş ve zenginleşme sadece bölgenin coğrafi özelliklerinden dolayı gerçekleşmemiştir. Osmanlı idaresinin bölgeye tanıdığı serbest ticaret statüsü ve yönetsel özerklikler bu inkişafın motorları olmuştur aynı zamanda. Dönemin küresel ticaret ve canlı bir hayat merkezi olan bu şehirlerin gösterdiği gelişmeler, muhtemelen petrol ve gaz sonrası Kıbrıs'da da benzerini gösterecektir.

O nedenle Kıbrıs meselesine Levant alegorisi çerçevesinden bakarak çıkarsamalarda bulunmak, vizyon geliştirmek, bizleri son derecede yararlı fikirlere taşıyacaktır.

1. Osmanlı Dönemi Levant Liman Kentlerinin Özellikleri

Levant bölgesi kozmopolitizmin öncel ve karakteristik özelliklerini yansıtır. Bölge, çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'nin demografik yapısından dolayı çarpıcı düzeyde çeşitlilik arz eder. Sadece Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Araplar değil aynı zamanda muhtelif imtiyazlardan yararlanmak için bölgeye yerleşmiş Batılılar dolayısıyla Levant bölgesindeki demografik yapı olağandışı bir zenginlik içermektedir. Farklı dillerin konuşulduğu, farklı dinlerin ibadethanelerinin bir arada bulunduğu, sıra dışı bir dinsel özgürlüğün yaşandığı bölgede birçok Müslüman ailenin çocuklarını Avrupa tarzı bir eğitime tabi tuttuğunu, Avrupa'da eğitime gönderdiğini de bilmekteyiz. Bu edim, bölgenin ticari canlılığı sırasında geri kalmak istemeyen ailelerin, uz görüşlü önlemleri arasında görülmelidir. Bölgedeki Müslüman toplumun da modernleşme kervanına dâhil olmasıyla birlikte Levant bölgesindeki gelişme ivme kazanmıştır. Merkezî idare, yabancı temsilcilikler, konsolosluklar, deniz kuvvetleri ve ordu da bölgedeki modernleşmede başı çeken unsurlardır. Tüm bu özellikleri ile Levant bölgesi zaman içinde modernliği ve eğitimi geliştiren kentlere sahip oldu. Modernite ve eğitim ise zenginlik ve kozmopolit yaşamı geliştirdi. Bölgede kaliteli okullar, Fransız mektepleri açıldı. Böylece ticaretin yanı sıra kültür, eğitim ve sanat; dolayısıyla toplumsal yapı da gelişmeye başladı (Mansel, 2011).

Levant'ın önde gelen kentlerinden İskenderiye, İzmir ve Beyrut ticari ve entelektüel birer merkez olurken, Beyrut farklı bazı özelliklerle de öne çıktı. Beyrut'ta eğlence ön plandaydı ve bu alanda adeta bir merkezdi. Beyrut eğitim ve öğretim alanında daha fazlaca inkişaf etmiş ve daha fazla sayıda Avrupalı anlamda eğitim veren kolej ve üniversiteye sahip olmuştur. Halk Avrupalı yaşam biçimine giderek daha fazla eğilim gösteriyordu. Bu anlamda Arap kültürel hayatının merkezi konumuna erişmişti (Erdoğan, 2018, s. 62).

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması sonrasında *Levant* şehirlerinden sadece İzmir Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde kaldı. Diğer şehirlerde ise ayrıcalıklı statüler söz konusu olmadığı için farklı bölünmeler, parçalanmalar, kopuş ve neticede düşüşler yaşandı. Klasik sentez bozuldu.

1.1. Levant'ın Günümüz Türkiye İçinde Kalan Tek Örneği: İzmir (Smyrna)

Bilindiği gibi, tamamı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Levant şehirlerine İskenderiye, Beyrut, İzmir gibi büyük limanların yanı sıra Selanik gibi bir büyük ticaret merkezi de dâhildi. Hatta İstanbul bile Levant özelliklerini bir oranda göstermekteydi; fakat merkezî idare dışında kalan imtiyazların tam olarak kullanılmadığı bir bölge ve payitaht olarak İstanbul'u bu karakteristiğinin biraz dışında tutmak gerekir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türkiye sınırları içinde kalan tek Levant şehri olan İzmir'in eski adı *Smyrna* idi ve bu isim 1922'ye kadar kullanılmıyordu. İzmir 1472 yılından itibaren Osmanlı idaresine geçmişse de tarihi boyunca önemli bir liman olarak işlev görmüştür. 17. yüzyıldan sonra önemini bir oranda kaybeden Sakız adasının fonksiyonlarını İzmir Limanı üstlenmiştir (Goffman, 1990, s. 125).

İzmir bölgesi geleneksel tarım ürünleri olan tütün, kuru üzüm, incir vs. ile zaten tüm Avrupa ile ticari ilişkisi yoğun olan bir merkezdi. 1867-1876 yılları arasında yapılan ve Osmanlı'nın en büyük imar projelerinden biri olan limanı sayesinde (Şekil 1) (ki içinde gümrük, karantina, telgraf idaresi ve pasaport gibi önemli unsurlar da yer almaktaydı.) hem ticari önemi artmış hem de Avrupa ile ilişkileri yoğunlaşmıştır (Frangakis-Syrette, 2001). İskele ve kordon boyunda oluşan rekreasyon alanları lüks ve Avrupalı kafeler, restoranlar ve buluşma yerleri ile dolup taşarken İzmir Doğu'daki Batı gibi bir izlenim vermektedir (Mansel, 2011).

Gündüzleri ticaretin, geceleri eğlencenin yoğun olduğu kozmopolit bir hayat İzmir’de hüküm sürerken, çeşitli ekalliyet mensuplarının da sosyal hayatta etkisi büyüktü. Oteller, birahaneler, kafeler, spor kulüpleri ile İzmir adeta Bir Avrupa kenti görünümündeydi (Mansel, 2011). Aydın demiryolu ile tarım istihali limanlara ulaştırılıyor ve canlı, dinamik bir ticari hayat İzmir’de hüküm sürüyordu. Avrupalı tüccarlar Levant bölgesine tanınan imtiyazlar sayesinde burada mallarını kolayca satabiliyor ve büyük liman sayesinde uzak destinasyonlara gönderebiliyorlardı (Frangakis-Syrette, 2001). Kuşkusuz bu kozmopolit yaşam tarzının kültürel türevleri de çoğalmaktaydı ki bunların izlerini bugün İzmir’de hâlâ görmek mümkündür.

1922 yılından sonra, Levant bölgesine tanınan imtiyazların sona ermesi ve mübadele gibi bazı siyasi edimler neticesinde İzmir’in kozmopolit yapısı değişmiş, Yahudi, Rum ve Ermeni nüfusun kenti terk etmesi ile Levant özelliği ortadan kalkmıştır.

Şekil.1. İzmir (Smyrna) Limanındaki Gemiler (1880’ler) [KAYNAK: Mansel, P., (2011), *Levant-Akdenizde İhtişam ve Felaketler*, Çeviren:Nigar Alemdar, Everest Yayınları]

1.2. Doğu Akdeniz’in Önemli Levant Kenti: İskenderiye

Adını Büyük İskender’den (Great Aleksandros) (M. Ö. 336-323) alan ve ünlü fatihin kurmuş olduğu ve kendi adını verdiği pek çok kentten en önemlisi olan İskenderiye Levant’ın en önemli merkezlerindendi. İskenderiye (Aleksandria) bu önemli pozisyonunu büyük oranda 1800-1849 yılları arasında Mısır’da hüküm süren Osmanlı valisi (hidiv) Kavalalı Mehmet Ali Paşa’ya borçludur (Şekil 2). Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı’nın başına büyük derter açmış bir hidiv olsa da İskenderiye’ye ve modern Mısır’ın yaratılmasına katkısı çok büyüktür. Döneminde eğitim ve ıslahatlara önem verip, tarımı modernleştirip Avrupalı tacirleri korurken ülkenin yerlilerine büyük eziyet vermişse de bu uygulamalar sonucunda İskenderiye yabancı tacirler için önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Hatta denebilir ki 1882 yılına ulaşıldığında Mısır’da yabancı diplomatların etkisi “Hidiv”i yönlendirecek kadar büyüktü (Fahmy, 1997).

Mehmet Ali Paşa’nın İskenderiye’ye vermiş olduğu en büyük eser Ras el Tin sarayı ve onun yer aldığı İncir Burnu’nda yapmış olduğu imar faaliyetleridir (Mansel, 2011). Söz konusu burun etkileyici bir coğrafi nokta idi. Bu yarım adadaki saray aynı zamanda İskenderiye’nin idari merkeziydi. Sarayın mimari yapısı etkileyiciydi (Şekil 3).

Şekil.2. İskenderiye’de Place d’Armes’deki Kavalalı Mehmet Ali Paşa Heykeli (1880’ler) [KAYNAK: Mansel, P., (2011), *Levant-Akdenizde İhtişam ve Felaketler*, Çeviren: Nigar Alemdar, Everest Yayınları]

Şekil.3. İskenderiye'deki Ras el -Tin Sarayı (1930'lar) [KAYNAK: Mansel, P., (2011), Levant-Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler, Çeviren: Nigar Alemdar, Everest Yayınları]

Kentin modernleşmesini en iyi görebileceğimiz yer olan Place d'Armes (Ordu Meydanı) Ortadoğu'nun ilk planlı meydanıydı (Şekil 4). 19. yüzyılda diplomatların büyük çoğunluğu bu bölgede yaşamayı seçtiği için "Konsolosluk Meydanı" veya "Büyük Meydan" adıyla anılır oldu. 1830'da geleneksel yapısı yıkılarak ızgara planı ile yeniden yapılandırılan kent merkezi alış-verişin canlı olduğu ve Avrupa menşeli ürünlerin rahatça bulunabildiği bir bölgeydi (Awad, 2008). 1840'lardan sonra eğitim kurumları bu bölgeye yerleşti. Avrupai tiyatro, restoran, kafe ve hastaneler inşa edildi. Bu lüks merkezin çevresi ise gecekonduyla kuşatıldı. İskenderiye Mısır'da ilk defa sokak lambası kullanılan (1866) ve binalara numara verilen kent olmuştur (Mansel, 2011).

Şekil 4. İskenderiye'de Place d' Armes'den Bir Manzara (1880'ler) [KAYNAK: Mansel, P., (2011), Levant-Akdenizde İhtişam ve Felaketler, Everest Yayınları]

İskenderiye Levant'ın en önemli merkezlerinden biri olmuş, kozmopolit yapısı ile bir çekim merkezi haline gelmiştir. Kentin zenginleşmesi ile eğitim ve modernleşme daha da gelişmiş, yenilikler daima teşvik edilmiştir. Kültürel yatırımlarıyla entelektüel bir merkez haline gelen kent son derecede başarılı ve Avrupai tarzda eğitim veren okulları ile öne çıkmıştır. Kentin kozmopolit yapısı tüm bu gelişmeleri desteklemiştir. İskenderiye kozmopolit yapısına rağmen dönemin özellikleri gereği milliyetçi bir toplum yapısına da sahipti fakat bu, kozmopolit yapısına zarar verecek düzeyde değildi. İskenderiye'nin 20. yüzyılda büyük yıkım yaşamamış tek Levant kenti olduğunu da eklemek yerinde olacaktır.

1.3. Bir Başka Levant: Beyrut

20. yüzyıl boyunca felaketler iklimine sahne olmuş Beyrut, Levant'ın en önemli şehirlerindedir. Günümüzdeki İsrail ile Suriye arasında yer alan kıyıda kurulmuş bir liman kentidir (Şekil 5). Ortodoks Hıristiyanlar Beyrut deniz kıyısı ve Lübnan Dağı ile birlikte dışında az sayıda Maruni'de denizden birkaç mil yükseklikteki Lübnan dağında yaşamaktaydı ve Lübnan Dağı bu kentin belleğinde mühim bir yer tutmaktaydı. Kentte ayrıca Lübnan dağlarının güneyinde Dürziler, Suriyeliler, İsmaililer, Şii Müslümanlar ve kıyının kuzey tarafında Aleviler veya Nusayriler yaşamaktaydı (Mansel, 2011). Beyrut'un mukadderatında da Mısır Hidivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa önemli rol oynamıştır.

Osmanlı yönetimi zamanında dağlar Osmanlıdan kaçanların sığınağıydı (Mansel, 2011). Batı Asya'nın en önemli liman kenti olan Beyrut arz ettiği dil çeşitliliği ile ticarete kapılar açıyordu. Kentte farklı dinsel gruplar arasında kurulmuş denge ve konsensüs sosyal yapının haricini teşkil ediyordu. 1835 yılında büyük bir mendirek inşa edilerek imar edilen ve üç yüz gemi kapasitesine ulaşan limanı 1838'de altı yüz seksen gemi kapasitesine ulaşmıştı. Bu sayede ticari ivme kazanan kent 1840'dan itibaren kabuk değiştirmeye başladı. Sayda vilayetinin merkezi oldu ve kentte Avrupalı eğitim veren nitelikli okullar açıldı. Fransızca eğitim veren bu okullar sayesinde kalkınma ivmelenirken Beyrut da Fransa'nın Asya'ya açılan kapısı haline gelmiş ve önemli bir ticaret merkezi haline dönüşmüştü. Arap âleminin entelektüel merkezi haline gelen kentte yayınevleri ve kültür etkinlikleri yoğundu (Atiyeh,1995). Ayrıca dillere destan eğlenceleri ile de çekim merkezi halindeydi. Osmanlılar da kentteki modernleşmeye çok sayıdaki nitelikli imar faaliyetiyle destek vermiştir. Örneğin, 1851-1856 yıllarında kentin tepesinde kışla, 1884 de Petit sarayı, Hamidiye Parkı ve içindeki kiosk binaları, hastaneler, okullar, sanat ve zanaat okulu, çeşmeler, polis karakolları ve postane yapıldı (Şekil 5) (Mansel, 2011).

Şekil 5. Beyrut'tan Bir Manzara (1880'ler) [KAYNAK: Mansel, P., (2011), Levant-Akdeniz'de İhtişam ve Felaketler, Çeviren:Nigar Alemdar, Everest Yayınları]

2. Küreselleşme-Levant Kentleri İlişkisi

Levant'ın önde gelen kentleri İzmir, İskenderiye, Beyrut yukarıda özetlediğimizden çok daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde Philip Mansell'in Levant kitabında ele alınmıştır. Bu kitapta da açıkça görebileceğimiz gibi ekonomik inkişafın en hareketli dönemlerinde bu kentler, ticari aktivitenin tam odak noktasına konmuş, birlikte yaşamın formülünü bulmuş, iş hayatının gerçeklerini öncelemiş, arkaik bir milliyetçilikten ziyade kozmopolit bir çok renkliliği hayata geçirebilmiş ve bu sayede sıra dışı bir gelişme ve zenginleşme gösterebilmişlerdir. Etnisiteye hoşgörülü, dinsel fanatizmden uzak, çok dilli, farklı yaşam biçimlerine saygılı bir yaşam formu çerçevesinde gelişerek küresel kapitalizmin günümüzdeki büyük merkezlerinin karakteristiklerini öncül olarak göstermişlerdir.

Osmanlı'nın gevşek federatif yapısı, hoşgörülü idare sistemi ve çeşitliliği bir arada tutan denge politikalarıyla birlikte gelişen bu ticari merkezler aynı zamanda kültürel yükselişin de merkezleri olmuşlardır. Tıpkı bugünün Londra, Paris, New York, Dubai, Hong Kong, Bombay, Singapur megapolleri gibi...

İşte bu noktada Doğu Akdeniz münhasır ekonomik bölgesinin tam merkezinde yer alan Kıbrıs Adası'nın güncel ekonomik keşiflerle husule gelen yükselişini, yeni bulunan doğal kaynakları, Doğu Akdeniz'deki stratejik konumunu ve kozmopolit yapısını ele aldığımızda yeni bir Levant yükselişinin adeta somut emarelerini görebilmekteyiz. Zaten makalemizin esas kaygısı da budur: Kıbrıs, 21. yüzyıla münhasır bir Levant olarak görülebilir mi?

3. Kıbrıs'ın Akdeniz'deki Özgün Konumu ve "Levant" Özelliğinin Değerlendirilmesi

Philip Mansell'in Levant kitabından iz sürerek incelediğimiz Levant kentlerinin gelişim ve değişim serüvenleri Kıbrıs Adası'nın güncel koşulları açısından ele alındığında pek çok ufuk açıcı tartışmayı ve gelecek vizyonunu gündeme taşıyabilecek mahiyettedir. Kitapta ayrıntıları ile görüldüğü gibi, bölgede ticaretin, siyasetin, sosyal ve ekonomik oluşumların ve buna bağlı olarak İskenderiye, Beyrut, İzmir gibi önemli Levant şehirlerinin yükselişi ve düşüşü, uluslararası dengelerin ve ilişkilerin gelişimi, bölge şehirlerinin ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümü açısından paralellikler arz etmektedir. O nedenle de söz konusu eserin nitelikli analizi Kıbrıs'ı yakından ilgilendirmektedir.

En başta da belirttiğimiz gibi; Kıbrıs, Levant karakteristiğini yansıtan kentlerin bulunduğu coğrafyanın odak noktasında, benzer dinamikleri bağrında taşıyan, stratejik öneme haiz bir büyük adadır. Çevresindeki yeni keşfedilmiş doğal kaynaklar dolayısıyla da ayrıca bir ilgi odağı olarak yükselmektedir. Bunların yanı sıra Kıbrıs, kendi özgün tarihinden gelen ayırt edici özelliklere sahiptir. Çok kültürlü, çok toplumlu ve bir oranda kozmopolit bir yapı arz

etmektedir. Kıbrıslıların yaşam tarzları da Ortadoğu'dan ziyade Batılı yaşam tarzlarına yakındır. Dil, din, nüfus yapısı ve ekonomi kozmopolit bir toplumsal yapı arz etmektedir. Bu özellikleri ile yüz yıl öncesinin Levant kentleri olan Smyrna, İskenderiye, Beyrut ile büyük benzerlik göstermektedir. Binaenaleyh Levant'ın tam da odak noktasında bulunan yükselişteki Kıbrıs'ın vizyonunun Levant pratiğinden yola çıkılarak incelenmesi tartışılabilir.

Levant kentlerinin bugünkü durumları önceki şaşaalı dönemlerinden farklıdır. İzmir, dış kültürlere açık, Batı ile uyumlu, özgürlükçü ve modern bir kent olma geleneğini sürdürüyor olsa da eski dönemlerinin gerisindedir. Büyük bir arkeolojik ve turistik mirasa haiz İskenderiye ise yeniden dış dünya ile bağlantı kurmaya çalışmakta, Mısır'ın sorunlu ekonomik durumunun gölgesi altında yeniden ayağa kalkmaya çalışmaktadır. Beyrut'un ise yarım yüzyıldan bu yana susmayan silah sesleri arasında eski görkemli günlerine dönebilmesi için mucizevi bazı gelişmelere gereksinim vardır. Fakat her üç şehir için de söylenebilecek olan ortak özellik her birinin dış dünyaya açık, çok kültürlü yaşama alışkın, dinsel fanatizmden uzak ve ticaret dilinin ehemmiyetini kavramış toplumlardan müteşekkil olmalarıdır. Konunun bizi alakadar eden yanı ise Doğu Akdeniz'deki olası bir zenginleşme ve doğal kaynak "fişkırmaları" sonucunda Levant geleneğinden gelen bu kentlerin süratle ticari aktiviteye uyum sağlayacağı ve merkezi özelliklerini yeniden kazanacaklarıdır.

Kıbrıs Adası ise tüm bu aktivitenin tam da volkan ağzındadır ve olası bir sıra dışı kaynak artışı esnasında tıpkı Levant şehirleri gibi ortama ayak uyduracak alt yapıya ve geçmişe sahiptir. Çok dilin konuşulduğu, çok toplumlu, çok dinli Kıbrıs Adası, Türk ve Rum toplulukları arasındaki namütenahi çekişmeye sahne olsa da uygar dünyanın gereklerini bihakkın yerine getirebilecek, iyi eğitilmiş, uygar ve müteşebbis toplum yapısına sahiptir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz'deki ekonomik patlama, Kıbrıs'ı ansızın yeni bir Levant konumuna taşıyabilir.

Kıbrıs, Orta Çağ da dâhil olmak üzere Doğu Akdeniz'de her dönemde büyük bir öneme haiz olmuştur. Antik dönemlerden bu yana ticaret yollarının tam merkezinde bulunmuş, stratejik ve coğrafi önem arz etmiştir. Tarihin erken dönemlerinden bu yana deniz ticaretinin ana merkezi Akdeniz olmuşsa eğer; Akdeniz'in merkezi de Kıbrıs olmuştur. 1571 yılında Osmanlıların adayı ele geçirmesiyle ticari aktivite daha da artmış yıldan yıla da gelişmiştir. Öyle ki Akdeniz'de ticaret yapan tüm ülkelerin adada tacirleri bulunmaktaydı. Bu tacirlerle ilgilenmeleri için İstanbul'da elçi bulunduran devletler adaya vekil olarak konsoloslar göndermekteydiler. Bu konsoloslara Osmanlı Devleti tarafından -ülkede ticareti canlandırmak maksadıyla- çok geniş yetkiler verilmişti. Söz konusu tacir zümre ve onların hamisi olan devletlerin adaya gönderdiği memurlar, konsoloslar ve diğer tacir zümre adadaki Levant varlığının ana gövdesini oluşturmuştur (Özkul, 2010). Tüm bu nedensellikler dolayısıyla ada az sayıda limana sahip olmasına rağmen bütün "Levant" kıyılarında en iyi korunan ve en çok gemi barındıran limanlara sahip olmuştur (Jennings, 2006, s. 296). Tüm bu gelişmeler neticesinde, 18. yüzyılda Kıbrıs adası, Avrupa deniz ticareti bağlantıları dolayısıyla, bilhassa Suriye ağırlıklı Doğu Akdeniz ticaret ağının kesiştiği noktada önemli bir ekonomik işlev üstlenmiştir. (Özveren, 1997, s. 15-16).

Kıbrıs'ta, 1878 yılından itibaren İngiliz idaresi başlamıştır. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti İngiltere'ye karşı savaşa girince, ada İngiltere tarafından ilhak edilmiştir. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile de Türkiye bu ilhakı tanımıştır. 1950'li yılların başından itibaren Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan'ın "Enosis" kampanyasını yükseltmelerine ve Kıbrıs sorununun giderek uluslararası bir sorun haline gelmesine paralel olarak, Türk Hükümeti ve kamuoyunun Kıbrıs konusundaki ilgi ve duyarlılığında bir artış olmuş; gelişmelerin aldığı seyir çerçevesinde 1950'li yılların ortalarından itibaren de Kıbrıs, bir "millî dava" olarak benimsenmiştir (Emre, Yamak ve Söylemez, 2008). Olayların gelişimi, 1959 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs konusunda bir uzlaşmaya varılmış, Zürih ve Londra Anlaşmaları ile kayıt altına alınan bu uzlaşmanın bir sonucu olarak 1960 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet, Rumlar ve Türklerin yasama, yürütme ve yargı erklerini paylaştıkları bir anayasa üzerine oturtulmuştur (Dinçer, 2019).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması iki toplum arasındaki sorunların çözümüne çare olamamıştır. Rumlar ve Türkler kendilerinin haklarının yendiğini ve anayasanın düzgün bir şekilde uygulanmadığını ifade etmişlerdir. Bunun sonucunda 1963 yılına gelindiğinde iki toplum arasındaki gerginlik bir hayli artmıştır. Bu gerginlikler yer yer çatışmalara ve katliamlara dönüşen büyük istikrarsızlıklara yol açmıştır. Yetmişli yıllara gelindiğinde bu gerilim had safhadayken Rumların Nikos Sampson adlı bir asker liderliğinde darbe ile yönetime el koyma girişimine karşı Türkiye anlaşmalardan doğan garantörlük hakkını kullanarak 1974 yılında adaya çıkarma yapmış ve özellikle Türklerin yaşadığı bölgeleri güvence altına almıştır. 25 Aralık 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuştur. Daha sonra 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, 1983 yılında kurulduktan sonra sadece Türkiye tarafından tanınmıştır. O tarihten bu yana Kıbrıs adasında iki ayrı ulus devlet bulunmaktadır. Tüm adanın uluslararası toplum tarafından tanınan devleti Kıbrıs Cumhuriyeti'dir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise "de facto" bir devlet konumundadır. Uluslararası toplum tarafından tanınmamaktadır. Ancak adanın kuzey kısmında hâkimiyeti bulunmaktadır. Günümüzde, Kıbrıs adasının Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hâkimiyeti altında bulunan bölgesi AB hukukunun uygulanmasının askıya alındığı bölge olarak kabul edilmektedir. Adanın tek

meşru temsilcisi olarak Rumların yönetiminde olan Kıbrıs Cumhuriyeti kabul edilmektedir (Emre, Yamak ve Söylemez, 2008, s. 1-2; Dinçer, 2019).

İki toplumun uzlaşması için 2000’li yıllarda Annan Planı ortaya konmuştur. Birleşmiş Milletler yetkilileri, Annan Planı’nın farklı etnik grupların bir arada yaşaması için ideal olduğunu düşünmüştür (Sözen 2004, s. 63). Fakat Annan Planı yapılan referandumla Türk toplumu tarafından onaylandığı halde Rumlar bunu reddetmişlerdir. Rumların bu uzlaşmaz tavrı ve adanın tek hâkimi olma düşü adadaki çözümsüzlüğün temel kaynağı olmaya devam etmektedir. Kuşkusuz Türk toplumunun hakları Türkiye tarafından garanti edilmeye devam etmektedir.

2008 yılından sonra bölgede bulunan yüksek miktarlı petrol ve doğalgaz kaynakları Doğu Akdeniz’i ticaret yollarının kavşak noktalarından biri konumundan enerji merkezi konumuna taşımıştır. Ekonomi politik etkisinin sadece Akdeniz sahası ile sınırlı kalmayacağı düşünülen bölge aynı zamanda Avrasya, Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinin enerji ve ekonomik güvenlikleri için önemli bir kesişim noktası haline gelmiştir (Aksoy, 2016, s. 1). Bölgede yüklü miktarda doğalgaz ve petrol rezervi tespit edilmesiyle, jeo-ekonomik değerinde hızlı bir artış yaşanmış ve küresel enerji piyasalarında yer alan büyük aktörlerin ilgisi bölgeye yönelmiştir. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler (BM) Deniz Hukuku sözleşmesine göre Doğu Akdeniz’e kıyası bulunan Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Lübnan, Mısır, Suriye ve Türkiye bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımında hak sahibi aktörlerdir (Küttükçü ve İslam, 2016, s. 85-86).

SONUÇ

Doğu Akdeniz’de keşfedilen atıl durumdaki enerji kaynaklarının paylaşımı ve yeryüzüne çıkartılması, yeni iş birliklerini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda doğalgaz ve petrol rezervlerinin miktar olarak toplam değerinin büyüklüğü bölge ülkeleri arasında çatışma ihtimalini artıran bir konu olarak ön plana çıkmakta ve bölge ülkeleri iki blok halinde birbirlerine karşı farklı enerji politikaları uygulamaktadır.

Doğu Akdeniz’de artan çatışma ihtimali taraflar arasındaki Kıbrıs meselesi gibi gerilimli tarihsel ve tartışmalı münhasır ekonomik bölge gibi aktüel gerçeklikler nedeniyle daha da karmaşık bir yapıya kavuşmuştur. Bölgede yaşanabilir çatışma ihtimalleri taraflar arasında rekabeti artırmaktadır, bu durum bölgede de ekonomik ve siyasi istikrarsızlığı etkilemektedir.

Böyle bir ortamda tarafların çatışma alanlarını en aza indirmeleri ve çözüm için birbirleriyle iş birliğine gitmeleri en rasyonel yol olarak ön plana çıksa da tarafların gerilim yatıştırmaktan ziyade tirmandırmaya meyilli olduğu görülmektedir (İstikbal ve Boyraz, 2019).

Levant kitabında ayrıntılarıyla incelenen üç şehrin yüz yıl önceki durumu gibi, bugünkü durumu da yukarıda görüldüğü gibi muhtelif dinamikler, potansiyeller içermektedir (Erdoğan, 2018). Kıbrıs bu dinamikler ve potansiyellerle dolu üçgenin tam ortasında yer almaktadır ve bu üç şehrin taşıdığı özelliklerin tümünü ve daha fazlasını barındırmaktadır. Köklü bir tarih, kozmopolit yaşam kültürü, jeopolitik konum, Batılı hayat tarzı, İngilizce, Türkçe ve Çağdaş Yunanca dillerinin konuşulması, hareketli bir turizme sahip olması, muhtelif çatışma ve çekişmelerin ortasında olsa da cazibesini koruması, yenilikçi toplum yapısı, yeni keşfedilen doğal kaynaklar ve özgürlüğe açık bir sosyal yapı Kıbrıs’ı geleceğin Levant kentleri arasına aday yapmaktadır. Kanaatimizce Levant kentlerinin serüveni ile bugünün küreselleşen dünyasının Londra, Singapur, Hong-Kong, Dubai gibi kentlerinin hâlihazırda incelendiği takdirde Kıbrıs için fırsatlar ve imkânlarla dolu, hareketli günlerin yakında olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

KAYNAKLAR

Aksoy, M.İ. & Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). (2016). *Doğu Akdeniz enerji rekabeti*. (Araştırma Rapor No. 23). İstanbul.

Atiyeh, G.N. (1995). *The Book in the Islamic Worlds The Written World and Communication in the Middle East*. State University of New York, New York.

Awad, M. (2008) *Italy in Alexandria: Influences on the Built Environment*. Alexandria: Alexandria Preservation Trust.

Aykoç, E., Yamak S., & Söylemez, S. (2008). Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’ndeki Belgelerde Kıbrıs. *Journal of Cyprus Studies* 14(34), 1-317.

Dinçer, M., (2019). Kıbrıslı Rumlar ve Annan planı. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, III/5 , 57-67.

- Erdoğan, N. (2018) Günümüz küresel kentlerin öncülleri: Osmanlı döneminde Levant liman kentleri. *YAPI*, 438, 58-63.
- Fahmy, K. (1997). *All the Pasha's Men Mehmet Ali, His Arm and the Making of Modern Egypt*. The American University in Cairo Press, Cairo -New York.
- Frangakis-Syrett, E. (2001) The making of an Ottoman port The quay of Izmir in the nineteenth century. *Journal of Transportation History* 22/1, 23-46.
- Goffman, D. (1990) *Izmir and the Levantine World, 1550–1650*. University of Washington Press.
- İstikbal, D., & Boyraz, H. M., (2019). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarına Ekonomi-Politik Bir yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, III/5, 69-86.
- Jennings, R. C., (2006). “Maghosha”, çev. M. A. Erdoğan, “Mağosa”, *Tarih Yazıları*, İstanbul.
- Kütükçü, M. A., & İslam, S. K. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2), 81-96.
- Mansel, P., (2011). *Levant-Akdeniz'de ihtişam ve felaketler*. Çevirmen: Nigar Alemdar, Everest Yayınları.
- Özkul, A. E., (2010). Lefkoşa şerhiye sicillerine göre 18. yüzyılda Akdeniz ticaretinde Kıbrıs Adasının önemi. *Journal of Cyprus Studies*, C.39, sf.295-303.
- Özveren, E., (1997). Marsilya ticaret odası belgelerinde 19. yüzyıl öncesi Kıbrıs. *EMU Journal of Cypriot Studies*, 3/1, 13-25.
- Sözen, A., (2004). A Model of Power-Sharing in Cyprus: From the 1959 London-Zurich Agreements to the Annan Plan. *Turkish Studies*, 5(1), sf.61-77.